

**АНАЛІЗ ВПЛИВУ РЕГІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ НА
ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ КЛАСТЕРІВ**

Проведено аналіз джерел формування конкурентоспроможності регіональних економік, визначено місце кластерів у розвитку соціально-економічних систем, виділено систему ключових та додаткових конкурентних переваг кластера від взаємодії з місцевими органами влади, підприємницьким сектором та інституціями регіону

Ключові слова: конкурентоспроможність регіональної економіки, соціально-економічна система, кластер, конкурентні переваги кластера.

Підвищений інтерес до ідей кластеризації соціально-економічних систем у працях зарубіжних та вітчизняних економістів пов'язаний з утвердженням інноваційних моделей розвитку розвинених країн світу та потребою формування набору сталих конкурентних переваг регіональних економік в умовах посилення впливу світових інтеграційних процесів на їх розвиток. Становлення національної інноваційної системи як базису регіональних інноваційних перетворень супроводжується зміною підходів до формування категоріального апарату, який використовується при оцінці соціально-економічних явищ і процесів. Його невід'ємною складовою стає використання мережевого, зазвичай кластерного, підходу при формуванні ознак конкурентоспроможності соціально-економічних систем.

Поєднуючи в собі вигоди від територіального розташування учасників добровільного об'єднання та отримуючи додаткові переваги за рахунок міжгалузевої кооперації, кластери стають невід'ємними елементами регіональних соціально-економічних систем, відповідно, мають змогу користуватися всіма джерелами конкурентних переваг, якими володіє регіон. Через це конкурентні переваги території визначають тенденції кластеризації регіональних соціально-економічних систем.

Дослідження потенціалу конкурентоспроможності регіональних економік як відкритих соціально-економічних систем проводилось у працях як зарубіжних, так і вітчизняних науковців, серед яких варто звернути увагу на роботи [1-6]. Поява нових видів організаційних утворень, які використовують конкурентний потенціал соціально-економічних систем, обумовлює пошук нових інструментів управління та важелів підвищення конкурентоспроможності територій. Вивчення складових конкурентних переваг кластерів, проведене у роботах [7-11], показало, що, незважаючи на відмінність факторів, які були обрані для аналізу, спостерігаємо спільність щодо невід'ємності інноваційного напрямку міжсуб'єктної взаємодії учасників об'єднання. Водночас, на нашу думку, потребує подальших напрацювань питання формування ключових конкурентних переваг кластера від взаємодії з іншими суб'єктами регіональної економіки.

Мета статті полягає в дослідженні впливу регіональних особливостей на формування

конкурентних переваг кластерів.

У науковій літературі розглядають різні джерела збереження та примноження конкурентоспроможності регіональних економік. Як слушно зауважила Чайнікова Л. М., на сучасному етапі розвитку економіки можливість успішно конкурувати на ринку визначається наявністю або відсутністю в регіоні конкурентних переваг порівняно з іншими регіонами. Саме тому, на її думку, формування конкурентних переваг території повинно відбуватись на базі сучасних досягнень науково-технічного прогресу, розвитку економічної теорії з урахуванням процесів глобалізації національних економік [1]. Згідно з теорією конкурентних переваг М. Портера, покладеною в основу багатьох вітчизняних досліджень потенціалу конкурентоспроможності соціально-економічних систем, місце території (нації, регіону) на зовнішньому ринку визначається чотирма умовами, які об'єднані у т.зв. «ромб конкурентоспроможності»: факторні умови; умови попиту; розвиток суміжних і обслуговуючих галузей; наявність загальної стратегії фірми на конкурентному полі [2]. Межевич М. М. при оцінці стартових умов регіонального розвитку у своєму дослідженні [3] аналізує п'ять типів конкурентних переваг: ресурсні, технологічні, інноваційні, глобальні та культурні. При дослідженні потенціалу конкурентоспроможності соціально-економічних систем часто використовується також класифікація, за якої конкурентні переваги регіону поділяють на дві групи: базові та забезпечувальні. До першої групи переваг Нефедова О. Є. пропонує зараховувати природно-матеріальні ресурси, трудові ресурси та їх кваліфікацію, науковий та управлінський персонал, виробничу базу, а до другої – підприємницький клімат, якість управлінського апарату, вартість робочої сили та інфраструктуру [4].

Поділ конкурентних переваг соціально-економічних систем на базові та забезпечувальні, на наш погляд, має принципове значення, оскільки об'єктивно відображає їх реальну функціональну сутність. Про це, зокрема, стверджується і у дослідженні конкурентоспроможності регіонів Російської Федерації, яке було проведене науковцями Євразійського інституту конкурентоспроможності спільно з Ощадбанком та Strategy Partners Group, а результати оприлюднені у вересні 2012 року. Використовуючи методологію

міжнародних зіставлень конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму, п'ять складових міжнародної конкурентоспроможності регіонів (національні фактори, базові умови, портфель кластерів, бізнес-клімат, ефективність та стратегічний фокус адміністрації) оцінювались на основі відкритої статистики та опитувань представників бізнесу. За результатами досліджень науковці прийшли до висновку, що базові конкурентні переваги регіонів Російської Федерації – природні ресурси, географічне розташування та чисельність населення поступово втрачають своє значення, уступаючи місце якості бізнес-клімату [5].

Загалом проведений аналіз джерел формування конкурентоспроможності соціально-економічних систем показав, що конкурентні переваги регіону – це інтегральний показник, який формується із сильних рис підприємств та організацій, які розташовані на визначеній території та здатні конкурувати на регіональному ринку товарів і послуг. Разом з тим погоджуємось з Чайніковою Л. М., що головне завдання сьогодення полягає в тому, щоб регіон як соціально-економічна система самостійно сприяв формуванню конкурентних переваг організаційних утворень, які знаходяться на його території, шляхом створення конкурентного середовища та розвитку відповідної інфраструктури [6].

Без сумніву, в умовах посилення конкуренції господарюючі суб'єкти регіону повинні знаходитись в постійному пошуку нових інструментів управління та важелів підвищення своєї конкурентоспроможності. Підґрунтям для цього процесу має стати система конкурентних переваг регіону, в основу якої повинні бути покладені інноваційні підходи до організації територіального господарства та визначення форм внутрішньорегіональної взаємодії. У зв'язку з цим аналіз проблем виявлення конкурентних переваг організаційних утворень, зокрема кластерів, має базуватись, перш за все, на інноваційних факторах цього процесу, які формуються в науково-технічній, інтелектуальній та виробничій сферах.

Заслужує на увагу підхід Рісіна І. Є., Бородкіної Є. В., які пропонують для розуміння місця кластерів у розвитку соціально-економічних систем урахувати, що кожен з учасників об'єднання фактично співпрацює не лише всередині бізнес-мережі – це властиво для більш простих форм територіально-виробничих систем, наприклад територіально-виробничих комплексів. Економічні суб'єкти також співпрацюють з іншими підприємствами, науково-дослідними, освітніми структурами, органами влади та управління, іншими інституційними утвореннями, які не входять у структуру кластера [7]. У процесі дослідження Рісін І. Є., Бородкіна Є. В. приходять до цілком логічного висновку, що реалізація конкурентних переваг кластера здійснюється саме у зовнішньому для об'єднання середовищі. Існування конкуренції всередині кластера за обмежені ресурси (територію, працівників належної кваліфікації, близькість до ключових об'єктів інфраструктури та ін.) об'єктивно призводить до подорожчання виробництва, яке може бути так чи інакше подолане за рахунок синергетичного ефекту, що виникає від об'єднання. Тому конкурентні переваги кластера утворюються у зовнішньому середовищі за рахунок покращення якості продукції, робіт, послуг, які виготовляються чи надаються учасниками в умовах підвищеної конкуренції та формування загальної

системи регіональних конкурентних переваг.

Загалом питання формування конкурентних переваг кластерів не є новим для зарубіжних та вітчизняних вчених, адже кожен з дослідників кластерної проблематики здійснює пошук джерел конкурентоспроможності територіально-галузевих об'єднань. Водночас через багатоманітність підходів до формування кластерів виникає необхідність систематизації поглядів на порядок виникнення джерел їх конкурентних переваг. Наприклад, на думку Лізунова В. В., у кластері конкурентні переваги розвиваються завдяки системним взаємозв'язкам:

- нові виробники, які приходять з інших галузей, прискорюють розвиток об'єднання через стимулювання досліджень та надання ресурсів для реалізації нових стратегій;
- відбувається цільовий обмін інформацією та швидке розповсюдження новачій каналами постачальників та/або споживачів, що мають контакти з різними конкурентами;
- взаємозв'язки всередині кластеру, інколи непередбачувані, призводять до появи нових напрямів у конкуренції та породжують якісно нові можливості;
- людські ресурси та ідеї утворюють нові комбінації та результати, які дозволяють членам кластера отримувати інноваційну ренту [8].

Міхеев А. А. у своєму дослідженні [9] представляє кластери у формі міжгалузевих утворень з інституційною природою, які дозволяють поєднувати різноманітні матеріальні та інтелектуальні ресурси найбільш ефективним способом. На думку дослідника, територіально-галузеві об'єднання спираються на іншу епістемологічну основу та формують відмінний від відомчо-галузевого тип мислення та інституційної дії, сприяючи переходу регіональної економіки на новий технопромисловий уклад. Стійкість кластерних утворень Міхеев А. А. пояснює виникненням синергетичного ефекту від взаємодії учасників територіально-галузевих об'єднань, і саме у його вияві вбачає шанс кожного з учасників бізнес-мережі зберегти та примножити свої конкурентні переваги в умовах динамічного економічного середовища.

Накаряков Д. П. в процесі вивчення переваг кластерних систем для економіки Росії зазначає, що створення галузевих кластерів є основоположним фактором успішної діяльності різних індустрій за рахунок наступних факторів:

- економія грошових коштів на логістиці завдяки територіальній близькості учасників об'єднання;
- суттєве зниження затрат на розвиток ринку, закупівельну діяльність (близькість та кількість постачальників), підготовку та навчання персоналу (близькість навчальних закладів);
- розвиток інновацій за рахунок сукупного ефекту факторів (синергії) у галузі науково-дослідних, дослідно-конструкторських та технологічних робіт [10].

Блудова С. М. у своєму дослідженні [11] наголошує, що одним з найважливіших критеріїв конкурентоспроможності кластерів є зростання продуктивності праці, що обумовлює необхідність реалізації ефективних рішень, які б забезпечували її підвищення на основі впровадження інноваційних стратегій на всіх рівнях управління об'єднанням.

Проведене дослідження підходів до формування конкурентних переваг кластерів показує, що,

незважаючи на відмінність факторів, які були обрані для аналізу, спостерігаємо спільність щодо невід'ємності інноваційного напрямку міжсуб'єктної взаємодії учасників об'єднання. На відміну від інноваційних кластерів, яким властивий повний супровід інноваційної ідеї від стадії її зародження до впровадження у виробничий процес, у традиційних територіально-галузевих об'єднаннях залучення інновацій можливе кожним з учасників на будь-якій стадії формування бізнес-мережі. В умовах посилення внутрішньосистемної конкуренції саме завдяки використанню інноваційних технологій забезпечується зростання конкурентоспроможності кластера відносно інших організаційних утворень.

Без сумніву, конкурентні переваги кластера в

соціально-економічній системі формуються в результаті ефективної співпраці з іншими учасниками регіональної економіки. Крім того, кластерні ініціативи зарекомендували себе як найбільш успішні стратегії посилення конкурентоспроможності регіональної економіки, оскільки дозволили сформувати конструктивний взаємозв'язок між головними її об'єктами. Виходячи з обумовленого та враховуючи унікальність цієї форми організаційного утворення за рахунок добровільної взаємодії на певній території зусиль місцевих органів влади, бізнесу та інституцій, у процесі виявлення ключових конкурентних переваг кластера пропонуємо оцінити переваги взаємозв'язку з іншими суб'єктами регіональної економіки (таблиця 1).

Таблиця 1. Формування ключових конкурентних переваг кластера від взаємодії з іншими суб'єктами регіональної економіки

Тип взаємозв'язку кластера та суб'єкта регіональної економіки	Переваги взаємозв'язку для кластера	Ключова конкурентна перевага кластера
«Кластер – місцеві органи влади»	Місцеві органи влади здійснюють: <ul style="list-style-type: none"> – виявлення та моніторинг кластерних ініціатив на регіональному рівні; – формування комунікаційних площадок для потенційних учасників регіональних кластерів; – лобювання кластерних ініціатив на національному рівні; – пропагування серед бізнес-кіл регіону нових форм мережевої взаємодії; – сприяння розвитку інформаційно-комунікаційної інфраструктури в регіонах; – формування інституційного середовища для розвитку регіональних кластерів. 	Залучення основних напрямів кластерної політики до регіональних програм соціально-економічного розвитку
«Кластер – підприємницький сектор»	Малий та середній бізнес отримують: <ul style="list-style-type: none"> – можливість покращення кваліфікації кадрів; – доступ до інфраструктури для проведення досліджень та розробок; – зниження трансакційних витрат; – нові можливості виходу на міжрегіональні, національні та міжнародні ринки; – можливість більш швидкого інформаційного обміну для прийняття управлінських рішень в умовах мінливого навколишнього середовища. 	Конкурентні переваги обумовлені не властивостями виготовленої продукції, робіт, послуг, а появою нових систем просування товарів та підвищенням рівня інформаційної обізнаності про потреби споживачів у процесі прийняття управлінських рішень
«Кластер – інституції регіону»	Інституційні утворення регіону: <ul style="list-style-type: none"> – проводять маркетингові дослідження з вивчення передумов формування кластерів та здійснюють рекламні заходи задля підтримки кластерних ініціатив; – проводять освітню політику та забезпечують поінформованість громадськості щодо кластерних перетворень у регіоні; – сприяють формуванню інституційного середовища функціонування кластерів. 	Покращення якості інформаційної інфраструктури та інституційного середовища формування і функціонування кластерів

Проведені у таблиці 1 дослідження показують, що кластер як організаційна одиниця формує систему конкурентних переваг у результаті взаємодії з іншими суб'єктами регіональної економіки. Форми вияву цієї взаємодії виходять за межі винятково договірною регулювання та дозволяють покращити інституційне середовище регіону як соціально-економічної системи. Тобто, з одного боку, як було доведено вище, набір конкурентних переваг території виступає своєрідним стимулюючим фактором для інноваційного розвитку її суб'єктів, з іншої, – конструктивна міжсуб'єктна взаємодія учасників регіональної економіки дозволяє

покращити конкурентне середовище системи загалом.

У результаті проведеного аналізу нами виявлено три ключові конкурентні переваги кластера, які формуються в соціально-економічній системі від взаємодії з іншими суб'єктами регіональної економіки: перша конкурентна перевага пов'язана з можливістю використання ресурсу регіональних цільових економічних програм для сприяння розвитку перспективних для економіки регіону територіально-галузевих об'єднань; друга – містить появу нових систем просування товарів; третя – покращує якість інформаційної інфраструктури та інституційного

середовища формування і функціонування кластерів.

Водночас специфіка формування кластера як організаційного утворення дозволяє формувати не лише прості взаємозв'язки з іншими суб'єктами регіональної економіки, але й виступати посередником та забезпечувати взаємодію кількох учасників соціально-економічної системи. У результаті кожної із взаємодій у кластера формуватимуться додаткові

конкурентні переваги, які підсилюватимуть ключові конкурентні переваги територіально-галузевого об'єднання.

У таблиці 2 проаналізовано взаємозв'язок між ключовими та додатковими конкурентними перевагами кластерів, які виникають у результаті взаємодії бізнес-мережі з іншими суб'єктами регіональної економіки.

Таблиця 2. Взаємозв'язок між ключовими та додатковими конкурентними перевагами кластерів

Ключові конкурентні переваги кластера	Система складних взаємозв'язків кластера з суб'єктами регіональної економіки	Додаткові конкурентні переваги від взаємодії
Залучення основних напрямів кластерної політики до регіональних програм соціально-економічного розвитку	Місцеві органи влади – кластер – підприємницький сектор	Вивчення потреб підприємництва та вибір інструментів підтримки розвитку пріоритетних для економіки регіону галузей
	Місцеві органи влади – кластер – інституції	Державна підтримка створення нових об'єктів інфраструктури соціально-економічних систем
Поява нових систем просування товарів та підвищення рівня інформаційної обізнаності про потреби споживачів у процесі прийняття управлінських рішень	Підприємницький сектор – кластер – місцеві органи влади	Пропозиція інноваційних проектів організації виробничої та комерційної діяльності з метою державного захисту та підтримки на ринку інноваційно-інвестиційних продуктів
	Підприємницький сектор – кластер – інституції	Удосконалення інституційного середовища функціонування суб'єктів регіональної економіки
Покращення якості інформаційної інфраструктури та інституційного середовища формування і функціонування кластерів	Інституції – кластер – місцеві органи влади	Вивчення думки громадськості щодо необхідності та дієвості кластерних реформ
	Інституції – кластер – підприємницький сектор	Вивчення потреб суб'єктів господарювання в об'єктах інфраструктури

Проведені дослідження показали, що кластери як організаційні утворення виступають невід'ємною складовою розвитку соціально-економічних систем, відповідно, тенденції становлення регіональних економік тим чи іншим чином впливають на поведінку учасників територіально-галузових об'єднань. Без сумніву, конкурентні переваги території посилюють позиції її суб'єктів на регіональному ринку та за її межами. Проте специфіка формування територіально-галузових об'єднань дозволяє примножити ці конкурентні переваги та сформувати додаткові набори, властиві винятково цим формам організаційних утворень. Встановлення ключових конкурентних

переваг кластера від взаємодії з іншими суб'єктами регіональної економіки та системи додаткових конкурентних переваг бізнес-мереж ще раз засвідчило їх інноваційну спрямованість та орієнтованість на потреби соціально-економічних систем загалом. Відповідно, як ми вважаємо, конкурентні переваги кластера неможливо розглядати окремо від набору конкурентних стратегій регіональної економіки. Натомість їх поєднання дозволить визначити роль інноваційного вектора розвитку соціально-економічних систем у формуванні системи національних конкурентних переваг.

Список літератури

1. Чайникова, Л. Н. Конкурентные преимущества региона: кластерный подход (на примере Тамбовской области) [Электронный ресурс] / Л. Н. Чайникова. – Режим доступа: http://science-bsea.narod.ru/2009/ekonom_2009/chaynikova_konkur.htm.
2. Портер, М. Конкуренция: учебное пособие; пер. с англ. / М. Портер. – М.: Вильямс, 2000. – 495 с.
3. Межевич, Н. М. Основные направления региональной политики Российской Федерации. Ч. 2.: Механизмы региональной политики [Электронный ресурс] / Н. М. Межевич. – СПб., 2005. – Режим доступа: <http://dvo.sut.ru/libr/history/i299mez2/index.htm>.
4. Нефедова, Е. Е. Формирование конкурентоспособности региона в переходной экономике [Текст]: автореф. дис. ... канд. экон. наук 08.00.05 / Е. Е. Нефедова. – Саратов, 2001. – 32 с.
5. Шаповалов, А. Конкурентные преимущества регионов РФ втиснули в кластеры [Электронный ресурс] / А. Шаповалов // Коммерсантъ. – 2012. – № 177 (4962) от 21.09.2012. – Режим доступа: <http://www.kommersant.ru/doc/2026852>.
6. Чайникова, Л. Н. Методологические и практические аспекты оценки конкурентоспособности региона [Текст]: монография / Л. Н. Чайникова. – Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2008. – 148 с.
7. Рисин, И. Е. Кластер как социально-экономическая и организационная система [Текст] / И. Е. Рисин, Е. В. Бородкина // Вестник ВГУ. Серия: Экономика и управление. – 2010. – № 2. – С. 128-132.
8. Лизунов, В. В. Кластеры как эффективный механизм реализации инновационной политики [Электронный ресурс] / В. В. Лизунов. – Режим доступа: www.oirgteu.ru/downloads/.../lizynov.doc.
9. Михеев, А. А. Развитие кластеров в региональных экономических системах: преимущества, проблемы, пути поддержки [Электронный ресурс] / А. А. Михеев // Проблемы современной экономики. – 2008. – № 3 (27). – Режим доступа: <http://www.m-ecopomy.ru/art.php?nArtId=2133>.
10. Накаряков, Д. П. Преимущества кластерных систем и перспективы их развития в России [Электронный ресурс] /

11. Блудова, С. Н. Преимущества кластерного подхода в управлении экономикой [Электронный ресурс] / С. Н. Блудова. – Режим доступа: science.ncstu.ru/articles/econom/2006_03/52.pdf/file_download.

РЕЗЮМЕ

Рыбчинская Людмила

Анализ влияния региональных особенностей на формирование конкурентных преимуществ кластеров

Проведено анализ источников формирования конкурентоспособности региональных экономик, определено место кластеров в развитии социально-экономических систем, выделено систему ключевых и дополнительных конкурентных преимуществ кластера от взаимодействия с местными органами власти, предпринимательским сектором и институциями региона

RESUME

Rybchyns'ka Lyudmyla

Analysis of regional features in clusters of competitive advantages

The analysis of sources of competitiveness of regional economies by providing a space of clusters in social and economic systems has been done. The role of clusters for the development of socio-economic systems has been determined. The system of key competitive advantage of the cluster from the interaction with the local authorities, the business sector and institutions of the region is singled out.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2012 р.